KİSAÎ

Meşhûr yedi kırâat imamından yedincisi. Tebe-i tabiînden, ya'nî Tabiîni görenlerdendir. Kırâat ilminde işâreti Râ'dır. Kûfe'de nahiv ilminin kurucusudur. Kırâat, nahiv ve lügat ilimlerinde zamanının imâmı olup, diğer İslâm ilimlerinde de söz sahibi bir âlimdi.

İsmi, Ali bin Hamza bin Abdullah bin Osman bin Fîrûz'dur. Ebû, Hasan, Ebû Abdullah ve Ebû Feth künyeleridir. Dedelerinden Fîrûz, Esedoğullarının âzâdlı kölelerinden olduğu için el-Esedî, nahv âlimi olduğu için en-Nahvî, kırâat dersi verdiği için el-Mukrî, lügat âlimi olduğu için el-Lügavî, Kûfe'de yetiştiği için el-Kûfî, Bağdâd'ta yerleştiği için el-Bağdâdî, kendisinin ifâdesine göre, kilim elbise içerisinde ihrama girip Kâ'be'yi tavaf ettiği için veya Hamza Zeyyad'ın meclisinde dizinin üzerine kilim koyduğu için el-Kisâî denilmiş ve bu nisbe ile meşhûr olmuştur. Kendisine, İmâmü'l-kurrâ', Şeyhü'l-kırâat ve'n-nahv, el-İmâm lakabları verilmiştir.

İmâm-ı Kisâî'nin dedelerinden Fîrûz'un isminden ve ba'zı kaynaklardaki Farsoğlu şeklindeki kayıtlardan, İranlı olabileceği söylenmiştir. Ba'zı kaynaklar ise, Kureyşoğullarından olduğunu söylemektedir.

İmâm-ı Kisâî hazretlerinin doğum yeri ve târihi hakkında bilgi yoktur. Hârûn Reşîd'in maiyetinde iken, İmâm-ı Muhammed Şeybânî hazretleriyle aynı gün ve aynı yerde vefât etti ve oraya defn edildi. Mezarı, Rey yakınlarında Renbuye köyündedir. Yetmiş yaşlarında iken 189 (m. 805) târihinde vefât etmiştir.

Temel bilgilere sahip olduktan sonra, Kûfe'de reîsü'l-kurrâ ve altıncı kırâat imâmı olan Hamza bin Habîb ez-Zeyyâd'ın talebeleri arasına katıldı. Dört defa Kur'ân-ı kerîmi baştan sona hocasına dinletti ve tasdikini aldı. Hocası İmâm-ı Hamza ez-Zeyyâd'tan sonra Kûfe'de reîsü'l-kurrâ oldu. Kendisinden sonra Kûfe'den reîsü'l-kurrâ çıkmadı.

İmâm-ı Kisâî hazretlerinin ilk Lisân hocaları arasında Muâz-ı Herra, Ebû Ca'fer Rüasî gibi meşhûr âlimler vardır. Nahv ilmini, Ebû Amr, Amr bin el-Âlâ, Yûnus bin Habîb, Îsâ bin Ömer ve Süleymân bin Mihrân'dan aldı. Süleymân bin Erkâm ve Ebû Bekir bin Iyyâş'dan Hadîs okudu. Muhammed bin Abdurrahmân bin Ebî Leylâ, Ca'fer-i Sâdık, Seleme bin Ahfeş, Hammâd bin Seleme (r.aleyhim) de hocaları arasındadır.

Kûfe'den sonra nahv ve lügat ilmi tahsil etmek üzere Basra'ya gitti. Meşhûr nahiv âlimi Halîl bin Ahmed'den okudu. O'nun dil üzerindeki bilgilerine hayran olup, bu bilgilere nasıl sahip olabileceğini sordu. Çöllerdeki bedevîlerden öğrenilebileceği, cevâbını alınca yine hocasının tavsiyesiyle Necd, Tihâme ve Hicaz bedevileri arasına gitti. Onların arasında kaldı. Daha sonra buradan öğrendiği lügatleri günlerce göz nûru dökerek kayda geçirdi. Dönüşünde hocası Halîl bin Ahmed ölmüş, yerinde Yûnus en-Nahvî ders vermekteydi. Yûnus, münâzara neticesinde İmâm-ı Kisâî'nin ilmî otoritesini kabûl edip, ondan ders vermesini istedi. Ancak İmâm-ı Kisâî Kûfe'ye geçti.

İmâm-ı Kisâî, Kûfe'ye gelişinden sonra, Abbasî halifesi el-Mehdî'nin oğlu Hârûn Reşîd'e mürebbiyelik teklifini kabûl ederek Bağdâd'a gitti ve orada yerleşti. Ömrünün sonuna kadar Hârûn Reşîd'in yanında kaldı. O'nun oğulları Muhammed Emîn ve Mu'tasım'a mürebbiyelik yaptı. Onlara gerekli olan ilimleri sohbet yoluyla öğretti. Haftanın bir günü saraya gelir, diğer günler Bağdâd ve civarında ilim öğretirdi.

İmâm-ı Kisâî, kırâat ilminin yardımcı ilimlerinden olan nahv ve lügat ilimlerinde zamanının bir tanesi, imamıydı. Ömrünün onbeş senesini, lehçeleri en belîğ ve en fasîh, dilleri hiç karışıma uğramamış olan Necd, Tihâme ve Hicaz bedevîleri arasında geçirdi. Bu bedevîlerden çok istifâde eden İmâm-ı Kisâî, nahv ve lügat ilimlerindeki otoritesini günümüze kadar korumuştur. İmâm-ı Kisâî hazretleri, nahv ve lügat ilimlerinde otorite olmayanın, kırâat ilmine tam sahip olamayacağı düşüncesindeydi. İmâm-ı Kisâî hazretleri, kırâat ilminde, hocası Hamza el-Zeyyâd'ın kırâati ile diğer rivâyetlerden birinin arasında bir kırâati seçmiş ve onu rivâyet etmiştir. Fakat bu kırâati önceki altı imâmın kırâatleri dışında değildir.

İmâm-ı Kisâî, bir gece rü'yâsında Peygamberimizi (aleyhisselâm) gördü. Resûlullah (aleyhisselâm) O'ndan Kur'ân okumasını istedi. O da Sâffât sûresini okudu. Resûlullah efendimiz (aleyhisselâm) ba'zı tashihler (düzeltmeler) yaptı ve "Ben, kâriler (Kur'ân-ı kerîm okuyanlar) ve meleklere seninle iftihar ederim" buyurdu.

İmâm-ı Kisâî'den birçok âlim ders aldı. Ahmed bin Hanbel, Yahyâ bin Muîn, Ebû Ömer el-Dûrî, Ebû Hars el-Leys bin Hâlid, Yahyâ bin Ziyad el-Fervâ, Ebû Ubeyd-el-Kâsım bin Selâm, Ebû Tevbe, Meymûn bin Nafs, Ali bin Mübârek el-Ahmâr en-Nahvî gibi âlimler en meşhûr talebelerindendir. El-Dûrî ve Ebû Haris kendisinden kırâat nakleden meşhûr râvileridir.

İmâm-ı Kisâî hazretlerinin kurucusu olduğu Kûfe dil mektebinin kitablarını, talebelerinden Muhammed bin Yezîd el-Müberrid tasnif etmiştir.

İmâm-ı Kisâî, zamanının meşhûr âlimleriyle çeşitli mevzûlarda münâzaralarda bulunmuş, onlarla sohbetlerde beraber olmuştur. Basra nahvi mektebinin korucusu sayılan Sîbevevh ile yaptığı münâzara meşhûrdur. İmâm-ı a'zam hazretlerinin talebelerinden İmâm-ı Muhammed'le de sohbet etmiş, İmâm-ı Yûsuf hazretleriyle yaptığı bir münâzarada, talâkla ilgili bir mes'elenin hallini nahiv ilmi yardımıyla kolaylaştırdığı için takdîr edilmiştir.

İmâm-ı Şafiî hazretleri, "Nahivde engin bilgi sahibi olanlar, Kisâî'nin çocukları gibidir" buyurdu. Basra'da büyük âlimlerin önünde altmış sene namaz kıldırıp, bir defa bile hatâ yapmamasıyla meşhûr olan Ebû Hatim Sehl bin Muhammed es-Sicistanî anlatır: "Basra'ya Kûfe'den bir vâli geldi. Âlim ve fâzıl bir zâttı. Ziyâretine gittim. Bana Basra'nın âlimleri kimlerdir, diye sordu. Kırâatte Zeyyâdî, nahvde Ma'zinî, fıkıhta Hilâl bin Yahyâ er-Ra'y, hadîsde el-Sazekûnî en iyi âlimlerdir. Benim de. Kur'ân ilminde vukûfum olduğu söylenir dedim. Vâli, hepsinin toplanmasını emretti. Meclisinde herkese ilim sahasının dışında sorular sordu. Hepsi ilgili âlime sorması gerektiğini, kendilerinin o husûsta malûmatları olmadığını söylediler. Bunun üzerine vâli, "Elli sene ilimle meşgûl olup da, sadece bir sahada ilim sahibi olan ve bundan başka bir şey sorulursa halledemeyen insana yazıklar olsun. Bizim Kûfeli âlimimiz el-Kisâî bunların hepsine cevap verirdi" dedi."

Ebû Bekir el-Enbârî "İmâm-ı Kisâî, başkalarında olmayan meziyetlere sahiptir. Kur'ân-ı kerîm husûsunda bir taneydi. Herkes onun kırâatini öğreniyordu. Halkı etrâfına toplayıp Kur'ân-ı kerîmi başından sonuna kadar okurdu. Ba'zıları ellerinde mushaflarla gelir onun okuyuşuna göre harekelerdi. Nahiv'de de en büyük âlim O'ydu.. Lisanın nâdir kelime, tâbir ve kaidelerini bilmekte üstüne yoktu" diyerek onun ilmî husûsiyetlerini ortaya sermektedir.

İshâk bin İbrâhîm Mûsilî, "San'atında mahir dört kişi gördüm. Bunlardan biri Kisâî idi. Nahivde ondan üstünü yoktu." Hârûn Reşîd, meclisinde İmâm-ı Kisâî'nin de bulunduğu bir sırada, "Hayattakilerden ikrama en lâyık olanın kim olduğunu" sordu. Bulunanlar çeşitli cevaplar verdiler. Hiçbirini kabûl etmedi, "İkrama en lâyık olan, oğullarım Emîn ve Mu'tasım'ın hocaları olan Kisâî'dir" dedi.

İbn-i Arabî, "Kisâî, zabt (kelimelerin doğru okunmasında) ve diğer Arabî ilimlerde, kırâatte, insanların en âlimi idi" demiş, Esmaî, İmâm-ı Kisâî'nin talebesi Ferrâ ve İbni Durusteveyh de, O'nun ilminin üstünlüğünü dile getiren sözler söylemişlerdir.

Üçüncü asırda gelerek Kisâî'yi Kurrâ-i Seb'a'dan yedincisi olarak kabûl eden İbni Mücâhid, "O, asrında kırâat ilminde insanların imâmı idi" buyurmuştur.

İmâm-ı Kisâî ve İmâm-ı Muhammed'in aynı günde ve Hârûn Reşîd'in Horasan seferi esnasında vefâtları, halifeyi çok duygulandırmış, Bağdâd dönüşünde "Fıkhı ve nahvi Renbuye'ye gömdüm" demiştir. Meşhûr şâir Ebû Muhammed Yahyâ bin Mübârek, iki büyük âlimin vefâtı üzerine yazdığı mersiyesinde "Artık fıkhî mes'elelerde müşkilimizi kim çözecek, Kisâî'nin ölümü bana hayatı ve lezzetlerini zehir etti. Bunlar gibi âlim, artık bu âleme gelmez" demiştir.

Ebû Zeyd de "Allah rahmet etsin, onunla ilmi de öldü" diyerek ilimdeki kıymetini dile getirmiştir.

Ebû Mishil Abdullah bin Hurceyş anlatır: Vefâtından sonra Kisâî'yi rü'yâmda gördüm. Yüzü dolunay gibi parlıyordu. Nasıl olduğunu sordum. Kisâî de, Kur'ân-ı kerîmin şefaatiyle affedildiğini söyledi. Hamza bin Habîb ez-Zeyyâd ve Süfyân-ı Sevrî'yi sordu. "Onlar İlliyyîn'dedir. Biz onları yıldızlar gibi görürüz" dedi.

Gıybetini yapan bir kimse vardı. O kimse İmâm-ı Kisâî'yi rü'yâsında gördü. Nasıl olduğunu sordu. O da "Allah beni Kur'ân-ı kerîmin şefaatiyle affetti. Resûlullahı (aleyhisselâm) gördüm. Bana oku dedi. Ben de Sâffât sûresini okudum. Resûlullah beni beğendi ve sırtımı sıvazladı" dedi. Bu rü'yâ üzerine o şahıs tövbe etti. Bir daha onun gıybetini yapmadı.

Muhammed bin Yahyâ “Diriyken de, öldükten sonra da Kur’ân-ı kerîm okumayı bırakmadı” buyurdu.

Hatîb el-Bağdâdî, târihinde, İmâm-ı Kisâî’nin din ve fazîlette çok üstün olduğunu söylemektedir.

İmâm-ı Kisâî hazretleri, Allahtan çok korkardı. Sâde giyinir, halifenin yanına giderken güzel giyinmekte mahzur görmezdi. Câhil halkla onların anlayacağı dille konuşurdu. Hâfızası kuvvetli, okuması güzeldi. Lisânı fasîhdi. İrâbı düşünmeden konuşur, konuşması iraba uyardı. Zengin olduğu kadar mütevâzi ve cömertti. Bütün İslâm âlimleri gibi ölümü hiç hatırından çıkarmazdı. Ömrünü sadece Kur’ân-ı kerîmin hizmetine adamış ve O’nun şefaatini ümid etmiştir.

İmâm-ı Kisâî hazretleri birçok eser yazmışsa da mevcût olan iki tam, bir de yarıdan çoğu kaybolmuş bir eseri vardır. Bunlardan halk dilinin hatâlarını mevzû edinen “Kitâb-u fî lahn el-amme’si” Mısır’da basılmıştır. Diğer eseri Kitâbü’l-Müştebihâtfi’l-Kur’ân’ın bir nüshası Bayezîd kütübhânesindedir.

¾¾

1) El-A’lâm cild-5, sh. 93

2) El-Esnâb vr. 482 ab.

3) Teysîr fi’l-kırâat es-seb cild-1, sh. 7

4) Bugyet-ül-vu’ât sh. 336

5) El-Fihrist cild-1, sh. 29

6) Gayetü’n-nihâye fî Tabakât-ül-Kurrâ cild-1, sh. 536

7) Ravzat-ül-Cennât sh. 451

8) İnbâh-ür-rüvât cild-2, sh. 256

9) Mu’cem-ül-müellifîn cild-7, sh. 84

10) En-Nücûm-üz-Zâhire cild-2, sh. 130

11) Nüzhet-ül-elibbâ sh. 81

12) Miftâh-üs-se’âde cild-1, sh. 130

13) Târih-i Bağdâd cild-11, sh. 503

14) Vefeyât-ül-a’yân cild-2, sh. 457

15) El-Muhtasar mine’l-muktebes sh. 283